

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „АРХИВИСТИКА И МЕТОДИКА НА

ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ“

Илонка Стоянова Петрова

**ФОРМИРАНЕ И СЪХРАНЕНИЕ НА ДОКУМЕНТАЛНИЯ РЕСУРС
НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.2. История и археология

Докторска програма: „Документалистика, архивистика,

палеография“ – Архивистика

Научен ръководител: проф. д-р Анна Кочанкова

София, 2025

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертацията

1. Състояние на проучванията по темата	5
2. Актуалност и приноси	6
3. Източници	8
4. Цели и задачи на изследването	9
5. Хронологична рамка на изследването	10
6. Методология на изследването	10

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

1. Увод	11
2. Първа глава. Университетските архиви – модели и практики	11
3. Втора глава. Устройство на университетската канцелария и опазване на документалното наследство на Софийския университет до създаването на централизирана архивна мрежа в страната	15
4. Трета глава. СУ „Св. Кл. Охридски“ – източник за попълване на ДАФ	18
5. Четвърта глава. Университетски архив на СУ „Св. Кл. Охридски“	21

III. Заключение

IV. Основни приноси на дисертационния труд

V. Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

Софийският университет „Св. Кл. Охридски“ е най-старото висше учебно заведение в България. Отворил вратите си през 1888 г., през неговите аудитории са преминали и успешно са се дипломирали над 250 000 студенти, част от които са заемали и заемат ключови позиции в различни сфери от политическия, обществен и културния живот на страната ни. Като преподаватели в него през годините се извяват редица учени, допринесли за развитието на различните клонове на науката в България, а така също и с изяви на граждански позиции, което винаги им е спечелвало уважението на българското общество.

Темата за формирането и съхранението на документалния ресурс на Софийския университет в частност, а и като цяло темата за университетските архиви предизвиква нашия интерес вече повече от две десетилетия. По стечение на обстоятелствата се оказва, че започвайки служебният си път след студентската скамейка, трябваше да се справя с предизвикателството да изгради архив на Софийския университет, тъй като до този момент нямаше такова административно звено в университетската структура. Без особена подкрепа от университетското ръководство, но пък с напътствията на проф. Андриана Нейкова, постепенно започнахме да навлизаме в същността на работата и стъпка по стъпка да изграждаме тази непозната не само за Софийския университет, но и за страната структура. При контактите ми, както с преподаватели от Историческия факултет, така и със служители на Държавен архив – София постоянно слушах за това, че много от ценните документи на Университета са изгубени, тъй като за тях през изминалите години не е полагана никаква грижа. Мястото, на което попаднах, а и отношението към работата ни в първите години по-скоро ме навеждаше на мисълта, че това наистина е така, което пък ни мотивираше да намерим решенията за опазването на документите на Университета за напред.

Няколко години по-късно случайно намерих служебното досие на първия архивар, назначен в Университета през 1905 г. Водена от чисто професионално любопитство в следващите години продължих целенасочено при комплектуване и извършване на експертизи на документи да издирвам такива, които да сглобят картината по отношение на съхраняването на документалния ресурс на Университета. В течение на годините се събраха документи, които да ни позволят да реконструираме поне отчасти дейностите в Университета за опазване на архивното му богатство. Подробното изучаване на структурата на Университета и документалния му състав в

различните периоди, а така също и систематизирането на най-важните университетски документи, съхранявани във фондовете на Държавен архив – София, в Университетския архив и на други места ни очертаха една по-различна картина. Поради естеството на работата ни и консултациите, които оказваме на нашите читатели, за нас е от особена важност да проследим каква част е достигнала до нас и къде се съхранява документалното наследство на Университета, тъй като формираните фондове в Държавен архив – София не са единствените места, където можем да открием университетски документи.

Поставянето на основите и изграждането на Университетския архив с комплектуването и обработването на документите на всички структурни звена, а и с активната дейност по придобиването на документи от личен произход на видни университетски преподаватели, постави пред университетското ръководство нашата работа в по-различна светлина. Видяха се ползите от систематизирането и незабавното предоставяне на документи за справка, от възможностите по законов ред за освобождаване на големите масиви с излезли от употреба документи. Тук голяма роля изиграха и колегите ни от цялата университетска администрация, които споделяха със съответните ръководства какво удобство представлява това, а и колко съвместно си вършат работата служителите от Архива. Поради тези причини и университетското ръководство започна да обръща по-сериозно внимание на предложенията ни за развитие и функциониране на Архива, като започна да отделя и съответния ресурс за това. Възможностите да развием работата в Архива в още и различни посоки ни подтикнаха да проучим как са устроени, с какъв статут са и какви дейности извършват архивите на водещи университети в Европа и САЩ, за да заимстваме добри практики от тях. Картината, която видяхме от първоначалните си проучвания през 2012 г.¹ очерта една значителна разлика, особено що се касае до статута на университетските архиви в тези страни и в България. В българското архивно законодателство не е предвидено съществуването на автономни архиви и няколкото университетски архива в държавните висши училища изпълняват функциите на учреденски такива, които

¹ Колева, Илонка **Университетските исторически архиви – модели и практики**. В 60 години българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. Университетски четения по архивистика том II. София, 2013, стр. 28-42

обслужват най-вече администрацията. На сайтовете на университетите, които си поставихме за цел да прегледаме, открихме страници на самите архиви, където беше представена историята им с десетилетия и столетия назад, представяха своите колекции и дейностите, които извършват в помощ на изследователите, в подкрепа на обучението и за презентирането на архива пред обществото. От много от тях сме черпили идеи през годините, за да може да обогатяваме своите колекции и да извършваме различни дейности, а с този труд целим да представим един модел на организиране на университетски архиви в България, които да обслужват пълноценно не само администрацията, на и цялата академична общност.

1. Състояние на проучванията по темата

Темата за формирането и съхранението на документалния ресурс на Софийския университет е напълно непроучена. Налице е богата академична традиция за реконструиране на историята на Софийския университет, дело на университетски преподаватели, най-често във връзка с отбелязване на годишнини от създаването на Университета, проучвания за отделни факултети или специалности². Но, съвсем обяснимо, липсват конкретни проучвания на канцеларската традиция, деловодната система и съхраняването на архивите на Университета за периода до създаването на специализирано архивно законодателство и Държавния архивен фонд. Не са проучени и

²Георгов, Иван, М. Михайлов Алманах на Софийския университет. Кратка история на университета с животописни и книгописни сведения за преподавателите и асистентите, от основаването на Висшето училище насам 1888 – 1928 г. София, 1928; Арнаудов, Михаил История на Софийския университет Св. Климент Охридски през първото му полустолетие 1888-1938. София, 1939; Арнаудов, Михаил, М. Михайлов Алманах на Софийския университет Св. Климент Охридски. Животописни и книгописни сведения за преподавателите 1888 – 1939. София, 1940; Михайлов, Манол Юбилейни тържества май 1939 г. По случай 50 годишнината на Университета 1888-1938. София, 1940; Панайотов, Филип и колектив Алманах на Софийския университет «Климент Охридски» 1939 – 1988 г. I, II и III том. София, 1988; Димитрова, Надежда и колектив Спомени за Софийския университет т. I. София, 1988; Донков, Румен, М. Радева, А. Кочанкова и др. История на СУ „Кл. Охридски“ София, 1988; Донков, Румен, Л. Огнянов, М. Радева, А. Кочанкова, Т. Попнеделев Университетът, София, 1999; Градинарова, Алла, Н. Делева, А. Липовска, К 60-летию специальности руская филология. Преподавание и исследование русского языка Софийском университете 1946-2006. София, 2006; Илчев, Иван, В. Колев, Е. Калинова, И. Баева, Ц. Тодорова University of Sofia St. Kliment Ohridski. The first 120 years, София, 2008; Колев, Валери Документи за началото на висшето историческо образование в България – Архивен преглед, кн. 3-4/2008; Веселинов, Димитър Летописна книга на Факултета за класически и нови филологии т. 1 1888-1965. София, 2008; Веселинов, Димитър Летописна книга на Факултета за класически и нови филологии т. 2 1965-1988. София, 2011; Пенчев, Бойко, А. Личева, Д. Карапеткова, Д. Илиева 125 години СУ „Св. Кл. Охридски“. Знанието прави силата. С. 2013; Илчев, Иван, В. Колев, И. Баева, Е. Калинова Софийски университет „Св. Кл. Охридски“. Първите 130 години. София, 2018; Колев, Валери, В. Станев, Е. Калинова, И. Баева Исторически алманах на Софийския университет (1888-2018), София, 2018; Колева, Илонка Алманах на ръководните длъжности в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, София, 2018

етапите на развитие на документационната и архивната работа в Университета и след създаването на централизираната архивна система до наши дни. Въпросът за съхранението на документите на най-стария университет в страната и комплектуването им от държавните архиви е засегнат в една единствена статия, третираща възможностите за по-продължително съхранение на документите на учреденско равнище, като са направени и препоръки за създаване на учреденски архив³. Тук, разбира се, следва да споменем и собствените ни проучвания и публикации, които бележат зараждането на идеята и началните стъпки към настоящето изследване⁴. Налице е широко, изцяло непроучено поле.

2. Актуалност и приноси

В дисертационния труд се изследва изцяло непроучената история на формирането и съвременната характеристика на документалните ресурси, които са институционална памет Университета и източник на автентична архивна информация. Същевременно е разработена визия за развитието на Университетския архив.

В по-широк план следва да се изтъкне липсата на цялостни проучвания за формирането на архивния ресурс на конкретни институции с дълга история, преминали през различни системи за управление и съхранение на техните документи, респективно през радикалната архивна реформа в началото на 50-те г. на XX в. и промените в архивното законодателство от първото десетилетие на XXI в. Всъщност няма нито едно подобно проучване.

Темата е актуална и поради високата степен на унификация в системата на висшето образование в България, обусловена от законодателството в тази област. Сходството в управлението и административното устройство на университетите

³ **Нейкова, Андриана, М. Пискова, П. Пейков** По-продължително съхранение на документите на учреденско равнище – възможности и тенденции *Архивен преглед*, кн. 1/1986 г., стр. 14-27

⁴ **Колева, Илонка** Архивът на Софийския университет – традиции и отговорности В *Българската университетска архивистика като образователен модел – история и бъдеще. Университетски четения по архивистика* том I. София, 2009, стр. 128-152; **Колева, Илонка** Университетските исторически архиви – модели и практики В *60 години българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Кл. Охридски“*. Университетски четения по архивистика том II, София, 2013, стр. 28-42 ; **Колева, Илонка** Университетските исторически архиви като източници за изучаване историята на филологиите *Чуждоезиково обучение*, кн. 5/2013 г., стр. 666-677 ; **Колева, Илонка** Архивът на СУ „Св. Кл. Охридски“ в мрежовото информационно общество. Във *Философия на архивното познание и постижения на българската университетска архивистика. Университетски четения по архивистика* том III, част I. София, 2014, стр. 90-95

обуславя възможността някои от резултатите на това проучване да бъдат от полза и да намерят приложение в практиката и на други университети в България. По-специално да се препоръчат модели за организацията на работата с документи в системата висшето образование в България а защо не и модели за архивен и документален мениджмънт в университетите и висшите училища.

Следва да се изтъкне, че темата за университетските архиви в България тепърва ще придобива значимост, а изследвания по този въпрос са повече от оскъдни⁵. В последните години се създадоха няколко университетски архива в различни държавни и частни университети, като статутът им според българското архивно законодателство е различен. Държавните университети са фондообразуватели на държавните архиви и в тях се организират учреденски архиви. Всички ценни документи, създавани и получавани от дейността им след 20-годишен срок за съхранение на място, по силата на ЗНАФ⁶ следва да се предадат за съхранение в съответната архивна институция. При университетите, съгласно чл. 33, ал. 2 на ЗНАФ могат да постъпват документи на юридически и физически лица, при писмено изразено съгласие от страна на собствениците им. Частните университети не са фондообразуватели на държавните архиви, което им позволява да съхраняват на място своята административна документация, която с течение на времето формира техния исторически архив.

Не на последно място университетските архиви съхраняват специфична информация, свързана с обществени интереси и индивидуални права, а едновременно с това са институционална памет на академичната традиция и академичното достойнство – характеристики, които винаги са надхвърляли държавни и политически граници. Неслучайно при Международния съвет на архивите от няколко десетилетия функционира специална Секция за архиви на университети и изследователски институции /ICA – SUV/, а при Обществото на американските архивисти - Секция за архиви на колежа и университетите. Проучването на този международен опит във връзка с поставената дисертационна тема има значение както за обогатяване на гледната ни точка към формирането на архива на Софийския университет, така, в по-широк план кореспондира със съвременните обществени процеси в България, с

⁵ **Трифенова, Ал.** Университетские архивы в Болгарии *Биографии университетских архивов*, Издателский дом Высшей школы экономики, Москва 2017г.; **Трифенова, Ал.** Популяризаторска дейност на университетския архив на Нов български университет *Архивен преглед*, кн. 2/2016 г. с. 144-146.

⁶ Закон за Националния архивен фонд, обн. **Държавен вестник** бр. 57 от 13.07.2007

функционирането на българското общество в глобалното и съвременното му геополитическо пространство.

3. Източници

Дисертационният труд се базира най-вече върху архивните фондове на Софийския университет⁷, както и на съхраняваните в Университетския архив документи. За пръв път в научно обращение са включени служебни документи и методически пособия, при съставянето на които имаме водещо участие и чрез които се осъществява организацията на работа в Архива на Софийския университет. За пръв път в научно обращение са включени данни от официалните сайтове на редица чуждестранни университети, както и данни за дейността на Секцията за архиви на университети и изследователски институти към Международния съвет на архивите и на Секцията за архиви на колежа и университетите при Обществото на американските архивисти. Чрез сайта на Международния съвет на архивите стана възможно достъпването до редица специализирани публикации в електронния му архив. Интересна информация почерпихме и от специалния брой на печатния орган на Международния съвет на архивите списание „Comma“, чиито броеве от 2018 г. са посветени на университетските архиви.

За целите на изследването са използвани също нормативни документи⁸, както и научна литература по въпросите на архивистиката и документалистиката⁹.

Позволих се да направя някои предположения или да се базирам на спомени, там, където липсва достатъчно писмена информация. Дългият ми служебен път, целият извървян в Университетския архив от създаването му през 1998 г., е възможно да ме прави пристрастна, но съм се постарала да бъда обективна в оценките и изводите, които правя.

⁷ ДА – София фонд 994 К и ДА – София фонд 1790

⁸ Закон за Държавния архивен фонд обн. ДВ бр. 54 от 12.07.1974

Закон за Националния архивен фонд, обн. ДВ бр. 57 от 13.07.2007

Наредба № 1 за класифицирането, научно-техническата обработка, съхранението и използването на документите в учрежденията, организациите и предприятията. Брошура. София, 1982

Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общински институции – Държавен вестник бр. 8/27.01.2012

Законо и правилници на Софийския университет за периода 1889-2021

⁹ Кузманова, Мария История на архивите и организация на архивното дело в България, София, 1966; Нейкова, Андриана Архиви и общество, Софи-Р, 2007; Кочанкова, Анна Български институции и документално наследство. Изследвания и анализи, Фабер, 2018; Петкова, Стефка Увод в архивознанието. В. Търново, 2011

4. Цели и задачи на изследването

Целите, поставени с написването на дисертационния труд са следните:

- Да се очертае съвременната специфика на университетските архиви, както и характерни страни от тяхната дейност. Нарастващата актуалност на темата за университетските архиви и водещата роля на Архива на Софийския университет обуславят представянето на една по-широк поглед чрез анализирането на достъпни данни за редица университетски архиви в Европа, както и за дейността на Секцията за архиви на университетите и изследователските институции към Международния съвет на архивите при Международния архивен съвет и на Секцията за архиви на колежаите и университетите към Обществото на американските архивисти.

- Да се представи организацията на делопроизводството, работата с документи, включително съхранението на документи в условията на отсъствие на специализирано архивно законодателство, в периода до създаването на Държавния архивен фонд и държавните архиви.

- Да се очертаят спецификите на формирането и съхраняването на архивния фонд на Софийския университет в периода след архивната реформа в началото на 50-те г. на XX в. и създаване на централизирана архивна система.

- Да се систематизират по видове най-ценните документи на Софийския университет и да се проучи до каква степен са се съхранили в условията на отсъствие на архивна служба в периода от създаването на Университета до организирането на Университетския архив.

- Да се представи концепцията и обсега на дейност на организирания през 1998 г. Университетски архив, както и тяхната реализация, отразена в състава на документите в архива.

- Да се представи концепция за съвременната дейност на Университетския архив, включително за възможността някои нейни елементи да намерят приложение в организацията на работата с документи и архиви и в други български университети.

- Да се представи визия за бъдещото развитие на Университетския архив.

5. Хронологична рамка на изследването

С оглед поставените изследователски цели и очаквани резултати хронологическият обхват на изследването обхваща времето от създаването на Висшия педагогически курс през 1888 г. до настоящия момент. Условно е разделено на три основни периода, на които са посветени втора, трета и четвърта глава.

Първият период обхваща времето от 1888 г. до 1951 г. През 1951 г. окончателно приключват промените в структурата на Софийския университет, като той губи половината от факултетите си, дали началото на нови висши учебни заведения в страната. Това е и времето в което се утвърждава новият начин на ръководство и обучение, наложен по съветски образец. През 1951 г. се създава и централизираната архивна система в страната с което се налагат нови изисквания по отношение на организацията на работа с документите и най-вече принципите на тяхното съхранение.

Вторият период, разгледан в трета глава, обхваща времето след 1951 г. до създаването на архив в Софийския университет през 1998 г.

Дейностите и функциите на Университетския архив са разгледани в четвъртата глава, като периодът обхваща времето на съществуването на Архива от 1998 г. до настоящия момент.

6. Методология на изследването

Изследването почива върху автентична методология, основана върху добре обособените периоди в развитието на архивната система в страната, белязани от обществените промени и архивните реформи.

Създаването на информационна база на изследването включва:

- Преглед на литературни източници за историята на Софийския университет, архивистични изследвания, спомени.

- Проучване на учебната документация, въвеждана в Университета през годините, тъй като той се явява пионер в страната по отношение на воденето и съхраняването на този вид документи.

- Преглед на закони, правилници, наредби, инструкции и др., които засягат въпроси, свързани със създаване, водене, отлагане и съхраняване на документите.

- Преглед на официалните печатни издания на Софийския университет, както и на документите, публикувани в Официалния дял на Годишника на Софийския университет

- Преглед на протоколите от заседанията на Академичния съвет, както и на други архивни документи във фондовете на Софийския университет – заповеди, кореспонденция, досиета на служители и преподаватели.

- Преглед и систематизиране на всички ценни документи от периода 1888-2000 г., съхранявани във фондовете на Университета и на други места, с цел да се установят липсващите документи и засегнатите периоди;

- Преглед и анализ на номенклатурите на делата, внедрени в Университета в периода 1970-1990 г.;

- Преглед на сайтовете на университети, на Международния съвет на архивите и на Обществото на американските архивисти.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В структурно отношение дисертационния труд е разделен на увод, четири глави, заключение, приложение и библиография.

1. Увод

В увода са представени състоянието на проучванията за формирането и съхранението на документалния ресурс на СУ „Св. Кл. Охридски“ и актуалността на темата. Изложени са целите и задачите на изследването и са разгледани приносите му. Представени са източниците, на които е базирана дисертацията и методологията, върху която почива изследването.

2. В първата глава „**Университетските архиви – модели и практики**“ са представени данни за архивите на значими университетски центрове в Европа и САЩ, включително за архивите на университети с вековни традиции от някогашния „социалистически лагер“. Представени са важни насоки в дейността на Секцията за

архиви на университети и изследователски институти към Международния съвет на архивите /ICA – SUV/ и както и един съвременен стандарт за организиране на университетски архиви, препоръчан от Секцията за архивите на колежа и университетите към Обществото на американските архивисти. Избраният от нас подход е продиктуван от желанието ни (и неизбежната перспектива) за излизане от характерните за предходни периоди изолация; за свързване с хоризонтите пред дейността на съвременните университетски архиви в Европа и САЩ.

Първа глава включва три параграфа.

В първия параграф проследихме *възникването, историята и статута на университетските архиви*, като е поставен акцент на университетските архиви и архивното законодателство в страните от бившия Източен блок. Информацията, която представяме почерпихме от техните сайтове. Още от началото на това проучване прави впечатление, че почти всички университетски архиви проследяват на сайта си цялата история по организирането на съхранението на документите на университета с десетилетия, а някои и със столетия назад. От особен интерес за нас беше да проучим и какъв статут им е отреден в рамките на архивната система на съответната страна. Университетските архиви от САЩ и Западна Европа, разгледани в изследването ни и в статията ни¹⁰ за университетските исторически архиви притежават автономен статут и съхраняват на място своите ценни документи. Някои от тях са го придобили по право, други в известен период от време са били фондообразуватели на съответните държавни архиви, но в последствие са получили статут на автономни архиви, така както повелява вековната традиция в Централна и Западна Европа. В рамките на своите университети те съществуват или към централната администрация или като самостоятелни центрове, а университетските архиви в САЩ по традиция представляват единен комплекс заедно с библиотеките и музеите. Богатите колекции от административни документи, някои от тях на по няколко века; документите и изследванията на видни учени, променили представите ни за света, са гордост за всеки от тези университетски архиви, които имат възможността да ги запазят и предоставят за използване на своята академична общност, като така подпомагат както административните дейности, така и научните изследвания.

¹⁰ **Колева, Илонка** Университетските исторически архиви – модели и практики. В 60 години българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. Университетски четения по архивистика том II. София, 2013, стр. 28-42

Акцент в изследването ни представлява проучването на университетските архиви и архивно законодателство в страните от бившия Източен блок. Очерта се интересна картина по отношение на съществуването на автономни университетски архиви – такива липсват в Русия, България, и в страните от Западните Балкани. Останалите страни от бившия Източен блок са намерили законодателно решение след промените през 1989 г. за организирането на „самостоятелни“, „специализирани“ или „автономни“ архиви, с най-голяма популярност от които се ползват именно архивите на университетите. По-подробно е разгледан законът за архивите на Чехия, тъй като там законодателят се е постарал да зададе ясни критерии както за институционализирането на такъв род архиви, така и за отнемането на лиценза им, ако не спазват законовите изисквания.

Обект на представяне във втория параграф са и *мисията, целите, задачите и дейностите на университетските архиви*. Работата в университетските архиви е специфична, тъй като те комплектуват определен набор от административни, учебни и финансови документи, но в същото време, приемайки документи от личен произход на преподаватели, документи от изследователски и научни програми и др. те се превръщат в необятен източник на информация от всички сфери на живота и науката. Опазването, обогатяването, експертизата, техническата обработка и популяризирането на архивното наследство е задача на всички архивисти, независимо от сферата на тяхната работа. Спецификата на университетските архиви е по-скоро в това, че намиращи се в научна институция те неизменно оказват подкрепа за преподаването и са от особено важно значение при извършване на научни изследвания¹¹.

В параграф трети сме проследили как се променя *ролята на университетските архивисти* след навлизането на новите технологии във всички сфери на живота, а от там и в архивите, като те от пазители на документите се превръщат в активни участници във всички архивни процеси. Архивистът трябва добре да познава историята, структурата, нормативната база и административната уредба на своята институция, за да може компетентно да извършва както комплектуването и унищожаването, така и експертиза на ценността на нейните документи. Университетските архивисти, заедно с изследователите играят и все по-голяма роля за проучването на историята на своите институции. Важна е ролята на университетския архивист и при консултирането на изследователи и предоставяне на документи за

¹¹ <https://www2.archivists.org/node/14801> последно посетен на 20.07.2022

неговите научни дирения. Като най-добре запознат със съдържанието на колекциите в архива, той трябва да напътства, да предложи допълнителна, а често пъти и основна информация, която е убягнала на изследователя или до която чрез системите за търсене той не би могъл да се добере¹². Поради спецификата на работното им място, университетските архивисти имат още една важна роля – да обучават студентите. В стремежа си да представят своите архиви не само на академичната общност, но и на цялото общество, университетските архивисти се изявяват и като автори, редактори, уредници, изследователи, преводачи и др. Дигитализирането на традиционните носители, внедряването на електронни системи и цифровизацията на документите отправят предизвикателства пред администрацията като цяло и тук служителите от архива трябва да придобият нови компетенции и умения, за да могат да бъдат от полза за разрешаването на тези проблеми. Записващата техника и устройства вкараха университетските архивисти в ново амплуа – хроникьори на университетски събития и журналисти, които провеждат интервюта с членове на академичната общност. Ролята на университетския архивист не само да запази, но и да разкрие и направи достъпно за по-голям кръг от хора архивното богатство на своя университет, все повече го представя с лицето му и той бива разпознаваем за университетската общност и желан консултант и партньор при научни изследвания.

За нас беше важно да проследим и *Същността, дейностите и функциите на Секцията за архиви на университетите и изследователските институции към Международния съвет на архивите*¹³, а така също и *последните няколко ежегодни конференции на университетските архивисти*. Позволихме си да представим и интересни случаи, споделени на тези форуми от нашите колеги, които имат възможността да общуват и да търсят общи решения по редица актуални за всички университетски архиви проблеми – по-пълноценното им представяне пред академичната общност и други изследователи, експертизата на административни документи и на документи от личен произход, съхраняването на бази данни от научни изследвания, дигитализация, трансфер и съхранение на електронни документи и др.

В петия параграф на първа глава сме представили и *примери за стандартизация на работата в университетските архиви*, разработени от Секцията за архивите на

¹² **Gorder, Erika** On the journey of reconciliation: the university archivist as guide, guardian and muse, , *публ. в. Comma кн. 1-2/2018 г., стр. 47-56*

¹³ <https://www.ica.org/en/section-on-university-and-research-institution-archives-suv>, последно посетен на 17.01.2024

колежите и университетите към Обществото на американските архивисти¹⁴. Осъзнавайки важната и специфична роля на университетските архиви, американските архивисти са изготвили стандарт по който те да се организират, за да може да изпълняват пълноценно всички функции, присъщи на този род архиви, като задоволяват потребностите на ръководството, администрацията, преподавателите, изследователите, студентите и гражданите.

Изводите, които можем да направим в края на тази глава са, че с присъствието си на място в университетския кампус, с дейностите, които развиват за популяризиране в реалното и във виртуалното пространство, университетските архиви са от голяма полза както на администрацията, така и на учените и студентите. Специфичните функции, които изпълняват те – на учрежденски /административен/, исторически и научен архив едновременно им определят място редом с останалите архивни институции в страните им – национални, градски, областни, щатски и др. Осъзнато е, че архивите, съхранявани на мястото, където са най-търсени, ги прави много по-достъпни и използвани.

3. Втора глава **Устройство на университетската канцелария и опазване на документалното наследство на Софийския университет до създаването на централизирана архивна мрежа в страната** проследява устройството и функциите на Университетската канцелария. Хронологично са представени откритите от нас регламенти и дейностите на Университета за съхраняване, използване и унищожаване на документи до създаването на централизирана архивна мрежа в страната. В периода до създаването на централизираната архивна система в България формирането и съхранението на архивния фонд на Софийския университет следва особеностите на учрежденското съхранение. Отличава се с прагматичност и внимание към основните документи с висока доказателствена стойност: протоколите на управителните тела и учебната документация. Наред с това са представени и малобройните опити за придобиване на документи от личен произход.

В първия параграф са проследени *идеята за формиране на университетската канцелария и функциите на секретаря и архиваря*, тъй като това са лицата, в чиито отговорности е влизало и „държането в ред на старата архива“. Разгледани са университетските правилници и инструкции, които регламентируют дейността на

¹⁴ <https://www2.archivists.org/groups/college-and-university-archives-section> последно посетен на 17.01.2024

университетския персонал. Паралелно проучихме и други инструкции за делопроизводството в държавните институции¹⁵, за да проверим има ли различия в работата на Университета и от какво естество са те. По преки и косвени свидетелства си позволихме да реконструираме и биографиите на служители в университетската канцелария, тъй като на техния неуморен труд дължим и запазването на голяма част от документите на Университета. Проследявайки трудовите им биографии на преден план изпъква приемствеността при заемането на няколко служби в университетската канцелария, което до голяма степен влияе на тяхната компетенция и е една от основните причини за стремежа им за опазване на университетското документално наследство.

Устройството на университетската канцелария, задълженията на служителите и работата с документите на Университета са регламентирани в общите университетски правилници, актуализирани през различен период от време. В Университетската канцелария се обслужвали и студентите, като добрите практики при организиране на тази част от работата вероятно са почерпени от опита на чуждестранните университети.

Параграф втори разглежда *регламентите и дейностите в Университета за съхраняване, използване и унищожаване на документите*. Подробно е представена Наредбата за правата и задълженията на длъжностните лица при административната служба на Ректората от 1941г, в която са изброени задълженията на архиваря и на неговия помощник, а така също и видовете документи, водени в Университета. Наредбата е изготвена в следствие на Общия университетски правилник от 1940 г., преди съставянето на който секретаря на Университета Манол Михайлов е изпратен в командировка в Унгария, Германия, Швейцария и Италия, за да проучи административното устройство и управление на университетите в тези страни. Правилникът не се различава съществено от предходните университетски правилници, изготвяни от 1904 г. насам, което ни навежда на мисълта, че при устройството на Университета, а и на неговата канцелария са заимствани добри практики от европейските университети. Водени от една от целите си – да проследим дали наистина част от документите на Университета са унищожени си позволихме да обърнем внимание на тази специфична административна, учебна и студентска документация и да проследим какво от нея се е съхранило и какво се е изгубило във времето. В този параграф са разгледани и ангажиментите на университетските

¹⁵ Публикувани в „Архив на българските архиви“ *Анчова, Калинка, М. Пискова, М. Тодорова*, Благоевград, 2003

преподаватели във връзка с неколkokратно провежданите кампании по прочистване на учреденските архиви. Чрез преки и косвени свидетелства установихме кога в Университета се е провела такава кампания и какви документи са унищожени тогава. Направена е систематизация на основните университетски документи и е проследено къде се съхраняват, като така доказваме, че липсите им са незначителни.

Като последен параграф от втора глава са представени *Опитите за придобиване и съхраняване на документи и фондове от личен произход*. Те са малобройни, но все пак засвидетелстват отговорността на някои преподаватели от Историко-филологическия факултет да съхранят с цел бъдещи проучвания архивите на своите предшественици. В тези архиви, освен личните им научни работи, се съхранявали и редица ценни ръкописи и сведения, събирани от тях при реконструиране на българската история, изучаването на езика и др. Накратко е представена и ролята на Градския архив на София и Архивния отдел на Народната библиотека за запазването на ценното документално наследство на едни от най-изявените български учени в този период.

Нашите изводи от проучването на този период от историята на Университета са, че са полагани грижи документите му да бъдат правилно водени, отлагани и съхранявани. Тези въпроси са регламентирани във всички общи университетски правилници и е следено за тяхното изпълнение. По отношение на унищожаването на документи в периода 1888-1951 г., данни за това намираме само през 1942 г., когато след сформирание на комисия от служители в университетската канцелария, е унищожена кореспонденцията на Университета до 1936 г. От този период най-очевидна е липсата на протоколи от заседания на Факултетния съвет на Историко-филологическия факултет. Каква е причината да липсват протоколите на най-стария факултет за целия период на съществуването му, все още остава неясна. Не можем да си позволим да изкажем теория, че са провеждани заседания на Съвета, но не са водени протоколи, тъй като нямаме аргументи, с които да я защитим. Въпреки всичко, това, че не е съхранено нито едно листче от подобен протокол, ни навежда именно на такава мисъл.

4. Третата глава „СУ „Св. Климент Охридски“ - източник за попълване на ДАФ“ обхваща времето от началото на 50-те г. на XX в. до създаването на Архива на Софийския университет през 1998 г. Началото на 50-те г. на XX в. е ясна разделителна

граница в разглежданата проблематика. Софийският университет губи половината от факултетите си, дали началото на нови висши учебни заведения в страната. По съветски образец се въвеждат нови принципи на ръководство и администриране във висшето образование, което засяга съществено системата на вземане на решения, както и цялостно академичния живот. През 1951 г. се създава и централизираната архивна система в страната, с което се налагат нови изисквания по отношение на организацията на работа с документите и принципите на архивно съхранение. В тази глава е представена работата с документи и архиви в Софийския университет при отсъствието на учреденски архив, анализирани са отношенията му с архивната администрация. Проследено е как се променя структурата на Университета и неговия документален състав, етапите на комплектуване на документите му от тогавашния Софийски градски и окръжен държавен архив и спорадичните дейности от страна на университетските ръководства по прилагането на нормативно-методическите разпоредби, касаещи съхранението на документите до предаването им в държавен архив. Приведени са и някои примери за дейностите на държавните архиви по изготвяне и внедряване на методиката за работа в предархивното и архивното поле в учрежденията и предприятията в страната, а така също и комплектуването на документи от тях. В рамките на изложението си си позволим да представим, аргументирани с документи и подплатени със собствен опит, някои от проблемите на българската архивна система по отношение на комплектуването на документи от институциите. Смятаме, че от една страна като фондообразуватели, а от друг страна, като активни ползватели на архивна информация имаме правото да обърнем внимание на тези неща, а така също и да дадем нашите съвети в това отношение, които се базират на опита от съвместната ни работа.

В първия параграф от тази глава *„Създаване на централизирана архивна система в страната и превръщане на Софийския университет във фондообразувател на СГОДА“* са представени подробно разискванията, проведени в Академичния съвет през 1958 г., когато в Университета е получено първото писмо от държавните архиви, с което се изисква документите до 1944 г. да се предадат за държавно съхранение. Позволим си да предадем гледните точки на всички членове на академичната общност, които вземат отношение по въпроса – проф. Тодор Боров, проф. Г. Цанев, проф. Ал. Бурмов, акад. Вл. Георгиев и проф. Г. Веселинов, тъй като част от тях са на мнение, че документите трябва да отидат в държавен архив, но другата част предлагат те да се съхраняват в Университета. Но, така или иначе, след разискванията в

Академичния съвет не се предприемат стъпки в нито една от двете посоки. Тук са представени и проверките, които се извършват от архивните органи в Университета, тъй като те дават представа, макар и не пълна, за начина по който се съхранява документалния ресурс на Университета в този период. По данни, почерпени от статии в „Архивен преглед“ сме проследили как протичат тези процеси и на други места в страната. Основния извод, който правим е, че служителите на държавните архиви не съумяват да намерят подход да внедрят добрите методически правила, които са изготвени и това става повод за конфликти и недоразумения не само в Университета, но и в много други учреждения. В Университета през този период нерядко е подценяван въпроса не само за опазване на ценните му документи, но и въобще за организиране на дейностите в предархивното поле, които способстват за това. Нашето скромно мнение е, че тук голяма негативна роля имат не само ръководството, което не следи за изпълнението на спуснатите от него разпоредби, но и отделните университетски служители. В много от случаите тяхната незаинтересованост и нежеланието им да се натоварят с допълнителна работа води именно до това работата с документите и тяхното последващо използване и съхранение да е на такова ниско ниво.

Конфликта между университетските ръководства и СГОДА, протекъл през 1970-те години е разгледан в следващия параграф *„Предложения и предписания за формиране на учрежденски архив“*. Тук си позволихме да представим в пълнота и доклада на доц. Мария Матеева, която първа отправя предложение към университетското ръководство за формирането на самостоятелен университетски архив. В този конфликт печеливша страна няма. От една страна университетското ръководство аргументира нежеланието си да предаде документите за постоянно съхранение, с мотива, че те продължават да се използват в ежедневната работа на администрацията и комплектуването им в държавен архив ще затрудни работата с тях. От друг страна не полага усилия да следва методическите предписания, изготвени от държавните архиви с оглед организирането на съхранението на документите. Представителите на СГОДА от своя страна не се съобразяват с възможностите на една такава голяма администрация за експертиза и подготвяне на документите за предаване в държавен архив, и поставят твърде кратки срокове за извършване на тази дейност. Въпреки настояването на университетските ръководства на място да се оставят поне протоколите от Академичен съвет, за да може администрацията да работи с тях, никой от представителите на СГОДА не ги е запознал с тази възможност, предвидена дори и в

Закон за ДАФ от 1974 г. При по-внимателен анализ на комплектуваните в този период документи се вижда, че дори не е спазен десет годишния срок за учрежденско съхранение. В крайна сметка тези конфликти водят единствено да това в СГОДА да се формират два непълни фонда на Университета – за капиталистическата и за социалистическата епоха.

В параграф *„Формиране на документалните фондове на СУ „Кл. Охридски“ в СГОДА. Проекти за инструкции и номенклатури на делата“* сме представили последващите действия от страна на университетското ръководство и държавните архиви за комплектуване на документите на Университета и за регламентиране на работата му в предархивното и архивното поле. Разгледали сме детайлно постъпленията на документи във фондовете на СГОДА и историческите справки към тях, като сме си позволили аргументирано да оборим твърденията, че при комплектуването липсват редица документи, така както е записано в историческите справки на описите. Осемдесетте и деветдесетте години на XX в. са времето, в което в Университета започват да изпълняват изискванията на държавните архиви по отношение на работата и съхранението на документите. Въвежда се Единната държавна система за деловодство, правят се проекти на инструкции и опити да се въведе номенклатура на делата. И ако ЕДСД е въведена и се използваше до 2005 година, то по отношение на правилниците и инструкциите за документооборота и за учрежденския архив съвсем не можем да потвърдим това. Опитите за внедряване на номенклатура на делата също не са особено успешни, но пък от друга страна и номенклатурите са изготвени некомпетентно, много от сроковете за съхранение на документи са завишени, в някои от разделите не са представени самите документи, а са проследени дейности и въз основа на тях са определяни необосновано високи срокове.

В заключение на тази глава можем да обобщим, че споровете, които възникват между двете институции излишно усложняват възможностите за въвеждане на ред по отношение на работата с документи, тяхното съхранение в Университета и последващото им комплектуване от държавен архив. Ако и от двете страни имаше повече разбиране и желание наистина да се разрешат проблемите, това може би щеше да се случи. Все пак СГОДА, с търпение, а понякога и със заплахи от санкции успява да комплектува основната част на документите на Софийския университет, като според нас това е най-удачното решение в този момент, предвид невъзможността на университетските ръководства да организират архив на място. Шансът е пропуснат

през 1976 г., когато не е обърнато внимание на предложението на доц. Мария Матеева, която вероятно е имала и разрешение по въпроса за статута на такъв архив, опирайки се на примера за университетски архиви в други страни от Източния блок.

5. Съвременната дейност и функции на Университетския архив от създаването му през 1998 г. до настоящия момент са представени в последната, четвърта глава **„Университетски архив на СУ „Св. Кл. Охридски“**. Създаването на Университетския архив поставя на нови начала организацията на архивната работа, които начала са обект на детайлен анализ. Представени са подходите при неговата организация, както и формирането на исторически архив на Софийския университет. Представена е също така и Концепция за развитие с акцент върху перспективите на работа на Университетския архив, насочени към едно по-широко и всеобхватно документиране на историята и присъствието на Софийския университет в съвременното образователно, научно и културно пространство.

Архивът, според изискванията на тогава действащия закон за Държавния архивен фонд¹⁶, е структуриран като учрежденски, като една от дейностите му е периодично да подготвя и предава за държавно съхранение документите на Софийския университет. Липсата на традиции по отношение на функционирането на такъв тип архиви в страната и невъзможността да бъдем методически консултирани от експерти на държавния архив, чийто фондообразувател е Университета, беше компенсирана от помощта на преподавателите от специалност „Архивистика“ и по-специално на проф. Андриана Нейкова. Именно нейната визия за създаване на истински университетски архив – с функции да приема, обработва и съхранява не само административни, но и лични документи на преподаватели, с възможностите за популяризаторска и научно-изследователска дейност, която да се развива в него, с идеята да служи за база за обучение на студенти по архивистика, залегна при приемането на правилника на Университетския архив през 2005 г.

В първият параграф сме проследили *правната рамка и нормативната уредба в страната по отношение на университетските архиви*. Представени са изискванията в двата закона – за Държавния архивен фонд от 1974 г и Закона за Националния архивен фонд от 2007 г., които уреждат статутите на архивите в страната. Приетият през 2007 г.

¹⁶ ЗДАФ, обн. **Държавен вестник** бр. 54/12.07.1974, отменен с **Държавен вестник** бр. 57/13.07.2007

Закон за националния архивен фонд¹⁷ не отчита промените, настъпили в страната след 1989 г. по отношение на университетската автономия и университетите продължават да се приемат като „учреждения“, които са длъжни да предават своите документи за постоянно съхранение вече на 20 години в системата на държавните архиви. Макар, че през 2007 г. реалността вече е различна и в страната се появяват университетски архиви в някои частни университети, този факт не е взет под внимание при подготвянето на новия закон. Въпреки, че по силата на чл. 33(2) се разрешава съществуването на архиви и архивни сбирки на културни и други публични институции, на държавни и общински музеи и библиотеки, на читалища и религиозни институции и се допуска съществуването на частни архиви, законодателят не е предвидил и съществуването на университетските архиви. По този начин към момента оцелели остават архивите, създадени в няколко държавни университета, докато архивите на частните университети имат възможността да се развиват като истински университетски архиви по подобие на тези в останалата част на света. Накратко сме разгледали и изискванията в двете наредби, по които сме се ръководили доколкото е възможно при организиране на работата в архива - Наредба № 1 за класифицирането, научно-техническото обработване, съхраняването и използването на документите в учрежденията, организациите и предприятията от 1982 г. и Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции от 2009 г.

Във втория параграф от тази глава *„Статут, организация и дейност на Университетския архив“* сме представили как се променя статутът му в рамките на университетската администрация. Само седем години след създаването на архивна служба в рамките на отдел „Секретариат и деловодство“, Академичния съвет взе решение за трансформирането и в истински университетски архив с всички функции, присъщи на този род архиви по света. Детайлно е представен правилника на Университетския архив, в който е заложена именно тази трансформация, съобразена, разбира се с действащата нормативна уредба в страната. Тоест, Университетския архив изпълнява всички дейности, които изпълняват университетските архиви с автономен статут, но периодично предава документите си в ДА – София, като по този начин от лесен достъп до основни документи се лишават както университетската администрация, така и академичната общност, и студентите. В края на параграфа сме

¹⁷ Публ. Държавен вестник бр. 57/13.07.2007 г.

представили функциите и задачите, които изпълняват служителите на Университетския архив според техните длъжностни характеристики.

В параграф трети от четвърта глава „Учрежденски архив“ сме представили спецификите при организирането на деловодната система в Университета и проблемите, които произтичат за Университетския архив от това. Представили сме накратко и нашите предложения за решение на тези проблеми. Не си позволихме да опишем работата с електронни документи и начините за трансфериране и съхраняването им в Университетския архив, тъй като тази дейност е сравнително нова за Университета и все още не е регламентирана в цялост.

Тук представяме и спецификите при организацията на работата в Университетския архив по отношение на комплектуване и съхранение на административни документи. При организирането на Архива сме се съобразили с изискванията на Наредбите, издадени през 1982¹⁸ и 2009¹⁹ г., но поради структурата на институцията сме привнесли и нови елементи, с оглед по-добрата регистрация и отчетност. Всяка една самостоятелна единица в Университета е отделен фондообразувател на Университетския архив. Това позволява първо, да се води добра отчетност и да се проследява пълнотата на съответния фонд и второ – бързо и лесно намиране на документите при нужда за предоставяне за справки на администрацията или изследователи.

Представили сме подробно и номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение, като сме наблегнали на специфичната университетска документация. При създаването на нови университетски архиви колегите най-често търсят помощ именно за изготвяне на номенклатура на делата. Може би е настъпил момента университетските архивисти заедно да изготвим типова номенклатура и да я представим за одобрение от Държавна агенция „Архиви“. Така, от една страна архивистите в новосъздадени университетски архиви ще се ориентират по-лесно кои документи задължително трябва да обхванат, а от друга – сроковете за съхранение на този вид документи ще бъдат синхронизирани.

¹⁸ Наредба № 1 за класифицирането, научно-техническата обработка, съхранението и използването на документите в учрежденията, организациите и предприятията. Брошура. София, 1982

¹⁹ Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общински институции обн. Държавен вестник бр. 8/27.01.2012

Експертизата на ценността на документите в Университетския архив и подготовката им за унищожаване са друг важен елемент от работата на университетските архивисти по който сме споделили нашият опит. В Софийския университет експертиза се извършва само от служителите на Университетския архив, тъй като смятаме, че можем да отделим повече време за нея и внимателно да подберем документи според принципа за историчност. Така администрацията не е натоварена с допълнителни и несвойствени за нея дейности, а експертната комисия има възможността след извършването на експертиза и подготвяне на акт за унищожаване да сподели своето мнение. Унищожаването на документите протича при строга отчетност, за да може във всеки момент да се проследи кога и защо е унищожен даден документ. В Университетския архив всяко постъпление от отделна структурна единица се завежда в пореден опис към съответния фонд, независимо от срока на съхранение на документите, които се намират в него. Така в един опис могат да се открият документи със срок за съхранение от „постоянен“ до една година. При унищожаване на документ с изтекъл срок на съхранение, в графа „забележка“ на описа, срещу съответния документ се отбелязва датата на акта за унищожаване. Ако документът подлежи на експертиза, в графа „забележка“ се отбелязва и заделени ли са документи с историческа стойност.

В този параграф сме описали как беше подготвена и протича в момента *дигитализацията* на документалния ресурс, съхраняван в Университетския архив. Представили сме в резюме основните нормативни документи, предхождащи и подготвящи организирането на дигитален архив на Софийския университет. В унисон с критериите за извършване на дигитализационна дейност са изработени Стратегия за създаване на дигитален архив на Университетския архив и Инструкция за цифрово придобиване на документи. В Университетския архив бяха подготвени и Индикатори за документалния и архивен ресурс и критерии за подбор на документи, подлежащи на дигитализация. Споделили сме опита си при подбор на документи за дигитализация и информационната система, която беше създадена, за да съхранява дигиталния ресурс и да бъде в помощ на университетската администрация.

В края сме представили и последното *комплектуване на документи от ДА – София*, протекло през 2012 г., като и тук сме се аргументирали, че с комплектуването на документите на Ректората и факултетите, отразяващи основните им дейности се затруднява работата на администрацията и лишава Университета от възможността да запазва ценните си документи на място, като така бъде полезен не само за

администрацията, но и за изследователите. При това комплектуване бяха приети документите на няколко факултета, създадени именно в периода 1985-1991 г. и отразяващи инициативите, дейностите и решенията по създаването им.

В четвърти параграф *„Исторически архив“* сме споделили нашият опит по отношение на *организирането на историческия архив на Университета*. Тук сме представили източниците за попълване на историческата сбирка, а именно – самият Университет, в рамките на който се създава специфична учебна и административна документация, която се съхранява на място; университетските преподаватели, които предоставят на Архива различни документи, събирани от тях през годините; наследниците на видни учени, които даряват документите им за съхранение и използване в Университетския архив.

Тук сме представили и колекцията от *лични фондове на университетски преподаватели*, която се съхранява в Университетския архив и политиките на Архива за подбор и комплектуване на документи на членове на академичната общност. Дали сме конкретни примери от своята работа, а така също сме се опитали да разсъждаваме как ще изглеждат личните фондове, които ще се комплектуват в бъдеще, предвид навлизането на електронните технологии в ежедневието на учените.

Споделили сме и *дейностите по осигуряване на публичност на Университетския архив*, тъй като те са от особено важно значение за презентирането на архива както сред академичната общност, така и сред по-голям кръг от граждани. Представянето на архива пред по-голяма аудитория позволява да е разпознаваем в обществото, като така изпълнява една от основните си функции – с колекциите, които притежава да бъде от полза на учени, изследователи, студенти и граждани. Именно тази му функция го представя като истински университетски архив, който не ограничава дейността си само до обслужване на администрацията. Тук сме споделили и нашият опит от последните години за съвместните дейности и проекти, които извършваме с някои факултети или отделни преподаватели. Тези дейности се явяват твърде успешни както за попълване на архивните колекции, така и за презентирането на Университетския архив сред по-голяма част от университетската общност, за която става все по-разпознаваем и все по-търсен партньор.

В последния параграф *„Концепция за развитие на Университетския архив“* си позволихме да представим своето виждане за това какво още трябва да се направи, за

да може Архива да функционира още по-добре и да бъде от по-голяма полза на институцията, в която е изграден.

Основният въпрос, който трябва да бъде решен, за да може Архивът да функционира и да се развива като истински университетски архив е разрешението на неговия *статут* в рамките на архивната система на страната ни. Представили сме своите аргументи за това, а и предлагаме възможните решения, които да позволят не само в Софийския университет, но и в други висши училища да могат да бъдат създадени пълноценни университетски архиви. Като добър пример сме представили Чехия, в чийто Закон за архивите има въведени редица критерии за акредитиране на университетските архиви.

Представили сме и нуждите от *ресурсна обезпеченост* за архива, а така също и нашата концепция за други *дейности*, които да осигурят още по-голяма публичност на архива. Работата в помощ на преподаването е една от важните задачи, която поемат служителите на университетските архиви по света. В Университетски архив също стажуват студенти от специалност „Архивистика и документалистика“, но тук ние сме представили нашето виждане как можем да бъдем от по-голяма помощ на студентите, както от тази специалност, така и на други специалности в Университета. Накрая сме засегнали и темата за формирането на научен архив в рамките на Университетския архив, поради акредитирането през 2021 г. на СУ „Св. Кл. Охридски“ за изследователски университет.

В тази глава се постаряхме да представим устройството и функционирането на Университетския архив, нормативните документи, които изготвихме и процедурите, които прилагаме за комплектуване, научно-техническа обработка, експертиза и унищожаване на документите. Представихме нашата работа по отношение на обогатяване и допълване на колекциите от исторически документи и документи от личен произход, по презентирането на архива пред академичната общност и съвместната ни работа с нейни членове. Накрая представихме и част от нашите мечти и планове за това, какво още трябва да направим, за да не отстъпва нашият архив на университетските архиви, които разгледахме за целта на това изследване, а и имаме възможност да посетим през 2024 г..

Позволихме си да направим това, тъй като Университетския архив на Софийския университет е първият от този род в страната. В годините нееднократно към нас са се

обръщали колеги от новосъздадени университетски архиви, за да се запознаят с принципите на специфичните дейности, които извършваме, за да ги приложат и при тях. Опитвали сме се да бъдем полезни, доколкото е възможно, предвид това, че устройството на такъв тип архиви не е регламентирано в законодателно отношение. Факта, че от създаването му и до днес получаваме напътствия и експертна помощ от преподавателите в специалност Архивистика и документалистика ни дава увереност, че макар и да няма регламент за този вид архиви в страната, принципа на изграждане и функциониране на Университетския архив на Софийския университет може да послужи като добър пример в това отношение, тъй като е консултиран от специалисти в тази област.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В университетите, обикновено още от създаването им, се прилагат мерки за опазване на най-важните им документи. Разбирайки значението им като средство за управление и източник на информация, за тях се е отделял първо шкаф, после помещение или място в библиотеката, а в последствие и ресурси за организиране на архивна служба. В последните десетилетия университетските архиви се трансформират в модерни хранилища на информация, които обслужват не само административния процес, но и работят активно в подпомагане на изследователите и преподаването. Университетските архиви съхраняват специфична информация, свързана с обществени интереси и индивидуални права като едновременно с това са и институционална памет на академичната традиция и академичното достойнство. Мисията и задачите на университетските архиви им определят място сред специализираните архиви в Европа и САЩ. В тях се съхраняват богати колекции не само от административна и учебна документация, но и от научни бази данни, резултати от научни изследвания, документи от личен произход на учени или университетски възпитаници и др. Дейностите за разпространение и популяризиране на архивното наследство на университета и осигуряването на по-лесен достъп до него; оказването на помощ и подкрепа при научни изследвания не само на академичната общност, но и на учени извън нея; оказването на подкрепа при преподаването и обучението на студенти превръщат университетските архиви в центрове на паметта за университета и им отреждат специално място в университетската структура. Университетските архиви са търсени и разпознаваеми партньори от академичната общност при подготвяне на научни трудове и изследвания,

при честване на годишнини и други тържества, при подготвяне на документални издания, изложби и др.

Постепенно с навлизане на нови технологии се променя и работата на университетските архивисти. От пасивни пазители на документите те се превръщат в активни участници във всички архивни процеси. Активната им дейност по издирване и събиране на документи от личен произход; помощта, която оказват на изследователите; научната и изследователска работа, която самите те извършват; възможностите, които им предоставят технологиите да записват, дигитализират, трансформират и най-вече да презентират и експонират документалното богатство на университетите правят работата им много по-специфична, а от там и много-по интересна от тази на архивистите в административни, фирмени или друг вид архиви.

В Софийския университет с годините също се формира сбирка от административна и учебна документация, която има своята историческа стойност. Първоначално малка по обем – включваща най-вече протоколите на колективните органи за управление, университетските правилници, отчетите на ректорите, ректорските речи и регистрите на студентите, през годините тя се разраства, за да достигне по времето на социализма до широки мащаби включваща безброй планови и отчетни документи с куриозно еднакво съдържание, студентски досиета на партийни функционери и др. С увеличаването на обема от университетски документи неизменно възниква и нуждата от помещения за тяхното съхранение, а така също и организирането на реда за работа с тях.

В периода от създаването на Висшето училище, до големите промени, които претърпява Университета в края на 1940-те години, дейностите в университетската канцелария за работа с документите и тяхното последващо съхранение са регламентирани в общите университетски правилници и спазвани от служителите в нея. На деканите са делегирани задълженията да съхраняват протоколите от съветите на факултета и главните факултетни книги. През 1930-те и 1940-те години започва да се обръща и специално внимание на специфичните документи, които формират историческата памет за Университета. Започват да се правят повече копия на протоколите от Академичен и факултетни съвети, от изпити и други с цел да се съхранят за идните поколения, а документите от честването на грандиозния 50-годишен юбилей са публикувани в специално издание. Тук ни се иска да обърнем и специално внимание на малобройните служители в университетската канцелария, които съвместно

изпълняват възложените им дейности, като така спомагат за запазването на важните университетски документи.

Промените, които настъпват в страната след Втората световна война, неотменно дават своето отражение и в Софийския университет. Университетът губи своята автономия, а със създаването през 1951 г. на централизирана архивна система в страната ценните университетски документи вече стават държавна собственост. Постепенното откриване на нови факултети, големия брой преподаватели и студенти в него водят до неизбежното многократно увеличаване на документооборота. Принципите на тоталитарната държава за планиране и отчетност на всяка дейност не подминават и университета, където започва да се изготвя голяма по обем планова и отчетна документация. За дейностите по работата с документите и съхранението им в университета вече липсват регламенти, а назначаването на все повече служители в администрацията не довежда до подобряване на работата им. Напротив – забелязва се известен хаос и липса на правила. Налагането на изготвените от държавните архиви нормативно-методически изисквания по отношение на работата с документите в предархивното поле и последващото им съхранение става трудно, но в началото на 1980-те години тези процеси в някаква степен са урегулирани в въвеждането на ЕДСД в деловодството на Университета и с първите опити за изготвяне на номенклатура на делата.

След създаване на системата от държавни архиви и включването на ценните документи на Софийския университет в състава на Държавния архивен фонд, Университета е определен за фондообразувател на Софийския градски и окръжен държавен архив. До 1998 г. за комплектуване на ценните университетски документи са предприети четири кампании от СГОДА. Поради невъзможността, а може би и нежеланието, документите да се обработят и опишат според зададените критерии, в посочените кампании документите на Университета се обработват от външни лица, препоръчани от СГОДА. Приетите за съхранение документи са заведени в два фонда в СГОДА – 994К и 1790, според епохата, в която са създадени. Това, обаче не отговаря изцяло на историческото развитие на Софийския университет. Документите, описани във фонд 994 К са приети не само от Университета, но и от Висшия селскостопански институт и Медицинска академия, които съответно до 1948 и 1951 г. функционират като факултети в състава на Университета. Но във фонд 994 К са заведени само документите на тези факултети до 1944г. Останалите документи – до 1948 или 1951 г.,

когато те са отделени от Университета, не се намират в университетските фондове, а са заведени във фондовете на новосъздадените посочени институти. Макар и непълни, тъй като липсват и някои други документи, фондовете на Софийския университет в Държавен архив – София съхраняват най-важните документи на Университета и неговите структурни части от създаването му до средата на 1990-те години. Важни документи за този повече от 100-годишен период се съхраняват и в Университетския архив, Университетска библиотека, Музея на СУ, във фондове на други институции и във фондове от личен произход.

Създаването на архив в Софийския университет през 1998 г. даде възможност да се регламентират дейностите по извършване на процесите за текущо съхранение, използване, а и унищожаване на неценните документи във всички структурни звена. Изготвените нормативно-методически документи, регламентиращи тези дейности са съобразени не само с изискванията на Закона за НАФ, но и със специфичните особености и потребности на такава голяма институция. Документите от структурните части на Университета периодично се предават за съхранение в Университетския архив, където се извършва и тяхната научно-техническа обработка. В Университетския архив се извършват справки или се предоставят документи за справка на администрацията, студенти и граждани. Дейностите по унищожаване на излезли от текуща употреба документи също се извършват в него, като това дава гаранция за правилното протичане на тези процеси.

Създаден като учрежденски архив, според изискванията на българското архивно законодателство, с течение на годините и активността на неговите служители, архивът в Софийския университет постепенно се превръща в истински университетски архив, изпълняващ всички дейности, присъщи за този тип архиви в Европа и САЩ. В изминалите повече от 20 години заедно с моите колеги положихме големи усилия да създадем историческа сбирка от документи, да комплектуваме, обработим и предоставим за използване от изследователи и читатели над 50 фонда и колекции от лични документи на ректори и университетски преподаватели. Всички тези документи се предоставят на нашите читатели в добре изградена читалня, оборудвана с необходимата техника. Дейностите, които извършваме, за да осигурим публичност на Университетския архив ни правят разпознаваеми сред академичната общност и много търсен партньор при организиране на различни събития и при подготвяне на научни изследвания. Високата оценка за нашия труд, която получаваме от колегите и от

читателите, ни мотивира да продължаваме да работим в посока за изграждане на истински университетски архив, който да може пълноценно да обслужва администрацията, изследователите, студенти и граждани.

IV. ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За пръв път обект на изследване са университетските архиви и в частност Архивът на Софийския университет. В работата е очертана съвременната специфика на университетските архиви и са изведени характерни страни от тяхната дейност. Разгледани са възникването, историята и дейността на университетските архиви в Европа и САЩ, а така също и дейността на две активни организации на университетски архивисти – Секцията за архиви на университетите и изследователските институции към Международния съвет на архивите (ICA – SUV) и Секцията за архиви на колежа и университетите към Обществото на американските архивисти. Представени са ежегодните конференции на ICA – SUV, където университетски архивисти от цял свят обменят опит и идеи. Работата на американските университетски архивисти е представена и чрез стандарта за организиране на архиви в колежа и университетите, разработен от тях.

2. С представянето на университетските архиви в страните от Централна и Източна Европа и със статута, който им е отреден след промените в политическата система през 1989 г. даваме примери за законодателни решения, които могат да се прилагат и в България.

3. Представена е организацията на делопроизводството, работата с документи и тяхното съхранение в Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ в периода до създаването на системата на държавните архиви.

4. Очертани са спецификите на формирането и съхранението на архивния фонд на Софийския университет след организиране на централизирана архивна мрежа в страната през 1951 г.

5. Систематизирани са най-ценните документи на Софийския университет за периода 1888-2000 г. и е проследено каква част от тях са се съхранили.

6. Представени са устройството и дейността на единствения по рода си в страната Университетски архив на Софийския университет. Предоставени са и могат да

се използват от други архиви на висши училища нормативно-методическите пособия, изготвени в Университетския архив и съобразени с дейността на университетите и тяхната многообразна структура.

7. Описани са дейностите по комплектуване, научно-техническа обработка, оценяване и унищожаване на административните документи в Софийския университет, като те също са приложими в останалите висши училища.

8. Представили сме дейността на Университетския архив и програмите, по които работим за попълване и обогатяване на неговите исторически сбирки и колекции чрез издирване и придобиване на документи от личен произход и добрите практики за съвместна работа с учени - специалисти при обработката им.

8. Представили сме дейностите, които се извършват в Университетския архив за популяризирането му пред обществото, в помощ на изследователите при извършване на техните научни изследвания и на академичния състав при подготвяне на изложби, чествания и др.

9. За пръв път е засегната темата за мястото на университетските архиви в България.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Колева, Илонка **Архивът на Софийския университет – традиции и отговорности.** В Българската университетска архивистика като образователен модел – история и бъдеще. Университетски четения по архивистика том I. София, 2009, стр. 128-152 ISBN 978-954-400-124-7

Колева, Илонка **Университетските исторически архиви – модели и практики.** В 60 години българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документастика“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. Университетски четения по архивистика том II. София, 2013, стр. 28-42 ISBN

Колева, Илонка **Университетските исторически архиви като източници за изучаване историята на филолозиите.** В сп. Чуждоезиково обучение, кн. 5/2013 г., стр. 666-777

Колева, Илонка **Архивът на СУ „Св. Кл. Охридски“ в мрежовото информационно общество.** Във Философия на архивното познание и постижения на българската университетска архивистика. Университетски четения по архивистика том III, част I. София, 2014, стр. 90-95 ISBN 978-954-400-124-7

Колева, Илонка, Андриана Нейкова **Едно неизвестно писмо до акад. Иван Дуйчев.** В Специалните исторически дисциплини в университетското архивно образование, архивната практика и изследванията по история. Университетски четения по архивистика том VII. София, 2019, стр. 297-300 ISBN 978-954-8767-73

Колева, Илонка **Дневникът на акад. Илчо Димитров.** В Архиви и история: взаимодействия, перспективи. Сборник доклади от национален семинар. София, 2019, стр. 59-61, ISBN 978-954-580-385-7

Колева, Илонка **Размисли на един университетски архивист по повод юбилеите В** Сборник „Лингводидактични записи“ София, 2022, стр. 294-306 ISBN - 978-954-07-5609-7

Колева, Илонка **Архивът на проф. Георги Златарски – извор за зараждането на геологията и палеонтологията в България.** В сп. Geologica Balcanica бр. 51/12.2022 г. Print ISSN 0324-0894 Online ISSN 2535-1060

Колева Илонка **Сътрудничеството между университетския архив и ЦИЕК при обработване на архивното наследство на проф. Емил Боев** В Сборник „70 години специалност Тюркология в Софийския университет“. София, 2023, стр. 318-325, ISBN 978-954-07-5627-1

Колева, Илонка **Документалното наследство на акад. Пантелей Зарев – извор за епохата на социализма“** В сп. „Литературата“ кн. 30/2023 г. стр. 191-306, ISSN 1313-1451

Колева, Илонка **Ролята на университетските архивисти** В Сборник Архиви и история: с лице към бъдещето. Сборник доклади от национален семинар. София 2024, стр. 44-50, ISBN 978-954-580-399-4

Колева, Илонка **Номенклатурата на делата в университетите** В сп. Архивен преглед
– под печат

Колева, Илонка **Възможности на университетските архиви за реализиране на стажантски програми и оказване на подкрепа при преподаването** – в сборник от научна конференция „Учебното съдържание и методи на обучение в специалност Архивистика и документалистика“ – под печат